

FTMAP 10.31.21

<https://doi.org/10.26577/JAPJ.2021.v98.i2.06>**М.Н. Умбетов^{1*}** , **Е.Т. Нурмаганбет²** ¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.²Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Қазақстан, Ақтау қ.

*e-mail: umbetov-m@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АДВОКАТУРАНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

Бүгінгі таңда адам құқықтарын қорғау құралдарын жетілдіру құқықтық мемлекетті қалыптастырудың жалпы процесінің ажырамас бөлігі ғана емес, сонымен бірге азаматтық қоғамның жетілу дәрежесін анықтаудың міндетті шарты саналады. Сондықтан адвокатураның табиғатын, оның түрлерін, ұйымдастыру формаларын, қызмет бағыттарын, басқа әлеуметтік құрылымдармен қарым-қатынасын түсіну және оның өмір сүруін құқықтық реттеу адвокатура туралы ғылыми зерттеулердің мәні болып табылады. Мақала тақырыбының өзектілігі қазіргі демократиялық мемлекеттердің ішкі дамуы үрдістері және динамикасымен азаматтардың конституциялық құқықтарын қамтамасыз ету тетігіндегі адвокатура қызметінің тиімділігін жан-жақты кешенді теориялық-құқықтық зерделеу, адвокатураның мемлекеттік билік органдарымен, азаматтық қоғаммен жаңа өзара қарым-қатынасының тұжырымдамалық моделін құру, оның әділ сот ісін жүргізудегі рөлі мен маңызын белгілеу қажеттілігімен расталады. Мақалада Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңы бойынша адвокатураның ұйымдастырушылық құрылымы қарастырылған. ҚР адвокатура қызметі адвокаттар алқасында құрылатын заң консультациясында немесе заңды тұлғаны тіркеместен жеке-дара қызметін жүзеге асыратын адвокаттар, сондай-ақ өзі дербес яки басқа адвокаттармен бірлесіп, адвокаттық кеңсе құру арқылы ұйымдастырылады. Мақалада аталған нысандардың ұйымдастырылу ерекшеліктеріне көңіл бөлінген, сонымен қатар республикалық деңгейдегі адвокатура қызметін басқарушы орган республикалық адвокаттар алқасының қызмет ерекшеліктері қарастырылған. Жұмыста шетелдің озық тәжірибелері мен Халықаралық адвокаттық одақ қызметі де қамтылған.

Түйін сөздер: адвокатура, адвокаттар алқасы, адвокаттық қызмет, заң консультациясы, заңдық көмек, клиент, адвокаттық құпия, адвокаттық кеңсе.

M. N. Umbetov¹, E. T. Nurmaganbet²¹Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty²Caspian University of technology and engineering named after Sh.Yessenov, Kazakhstan, Aktau

*e-mail: umbetov-m@mail.ru

Organizational structure of the legal profession in the Republic of Kazakhstan

Today, improving the means of protecting human rights is not only an integral part of the overall process of forming the rule of law, but also a prerequisite for determining the degree of maturity of civil society. That is why understanding the nature of the legal profession, its types, forms of organization, areas of activity, relationships with other social structures and the legal regulation of its existence is the essence of scientific research about the legal profession. The relevance of the topic of the article is confirmed by the trends and dynamics of the internal development of modern democratic states, the need for a comprehensive comprehensive theoretical and legal study of the effectiveness of the bar in the mechanism of ensuring the constitutional rights of citizens, the creation of a conceptual model of the new relationship of the bar with state authorities, civil society, The article considers the organizational structure of the bar under the Law of the Republic of Kazakhstan "On Advocacy and Legal Assistance". Legal practice in the Republic of Kazakhstan is organized in a legal consultation established by the bar association, or by creating a law office by lawyers who carry out sole activity without registration of a legal entity, as well as independently or jointly with other lawyers. The article focuses on the peculiarities of the organization of these forms of organization of the bar, as well as the features of the activities of the Republican bar association, the body of management of the bar at the republican level. The article highlights the best foreign practices and activities of the International Bar Association.

Key words: legal profession, bar association, legal practice, legal advice, legal assistance, client, attorney-client privilege, law office.

М.Н. Умбетов¹, Е.Т. Нурмаганбет²

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

²Каспийский университет технологий и инжиниринга им. Ш. Есенова, Казахстан, г. Актау

*e-mail: umbetov-m@mail.ru

Организационная структура адвокатуры в Республике Казахстан

Сегодня совершенствование средств защиты прав человека является не только неотъемлемой составляющей общего процесса формирования правового государства, но и обязательным условием в определении степени зрелости гражданского общества. Именно поэтому понимание природы адвокатуры, ее видов, форм организации, направлений деятельности, взаимоотношений с другими социальными структурами и правовое регулирование её существования составляют суть научных исследований об адвокатуре. Актуальность темы статьи подтверждается тенденциями и динамикой внутреннего развития современных демократических государств, необходимости всестороннего комплексного теоретико-правового изучения эффективности деятельности адвокатуры в механизме обеспечения конституционных прав граждан, создания концептуальной модели новых взаимоотношений адвокатуры с органами государственной власти, гражданским обществом, установления её роли и значения в осуществлении справедливого судопроизводства. В статье рассмотрена организационная структура адвокатуры по закону Республики Казахстан «Об адвокатской деятельности и юридической помощи». Адвокатская деятельность в РК организуется в юридической консультации, создаваемой коллегией адвокатов, либо путем создания адвокатской конторы адвокатами, осуществляющими единоличную деятельность без регистрации юридического лица, а также самостоятельно или совместно с другими адвокатами. В статье уделено внимание особенностям организации данных форм организации деятельности адвокатуры, а также рассмотрены особенности деятельности республиканской коллегии адвокатов, органа управления адвокатурой республиканского уровня. В статье освещены лучшие зарубежные практики и деятельность международного адвокатского Союза.

Ключевые слова: адвокатура, коллегия адвокатов, адвокатская деятельность, юридическая консультация, юридическая помощь, клиент, адвокатская тайна, адвокатская контора.

Кіріспе

Адамзат дамуының барлық тәжірибесі адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етпей, демократияға қол жеткізу, құқықтық мемлекет құру және әлеуметтік-экономикалық өркендеуді қамтамасыз ету мүмкін еместігін дәлелдеді. Адам құқықтарын сақтау – қазіргі заманғы құқықтық сананың негізі, адам құқықтарын тану, сақтау және қорғау – кез келген мемлекеттің міндеті, заңды императив ретінде қарастырылады.

Әлемнің көптеген елдерінде қабылданған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясымен, Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактімен және басқа да халықаралық құжаттармен жарияланған Адам құқықтары мен бостандықтарының нақты қамтамасыз етілуіне Қазақстан Республикасының Конституциясы кепілдік береді.

«Күшті және тәуелсіз адвокатурасыз заңды мемлекет құру мүмкін емес. Мемлекеттік аппараттың тиімділігі көбінесе азаматтар мен кәсіпорындардың құқықтары мен мүдделерін кәсіби қорғауға мүмкіндік жасаумен байланысты. Елдегі кәсіпкерлік және инвестициялық

белсенділік деңгейі де осыған байланысты. Сондықтан бұл жерде адвокаттардың рөлін асыра бағалау қиын», – деді Қ.К. Тоқаев Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің отырысында сөйлеген сөзінде (<https://www.akorda.kz/>).

Адвокатура институты мемлекет кепілдік берген және Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген адамның құқығын іске асыруға, оның құқықтарын, бостандықтарын сот арқылы қорғауға және білікті заң көмегін алуға ықпал етеді.

Қазіргі заманғы азаматтық қоғам институттарын қалыптастыру және әлеуметтік, құқықтық мемлекетті дамыту адам азаматтық құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың бүкіл жүйесін ұйымдастыру қызметінде елеулі өзгерістерді талап етеді (Бірюкова 2019: 110). Бүгінгі таңда адам құқықтарын қорғау құралдарын жетілдіру құқықтық мемлекетті қалыптастырудың жалпы процесінің ажырамас бөлігі ғана емес, сонымен бірге азаматтық қоғамның жетілу дәрежесін анықтаудың міндетті шарты болып табылады. Сондықтан адвокатураның табиғатын, оның түрлерін, ұйымдастыру формаларын, қызмет бағыттарын, басқа әлеуметтік құрылымдармен қарым-қатынасын түсіну және оның өмір сүруін

құқықтық реттеу Адвокатура туралы ғылыми зерттеулердің мәні саналады.

Бұл құжат заң мамандығының тәуелсіздігі мен тұтастығын қамтамасыз ету үшін барлық билік тармақтары құрметтеуі керек ең төменгі базалық стандарттарды белгілейді. Олар адвокаттардың сот төрелігінің негізгі агенттері ретінде судьялар мен прокурорлармен бірге сот төрелігі мен қоғам мүдделеріне қол жеткізу үшін заңдылықты қамтамасыз етуге және қолдауға міндетті екенін мойындайды. Өз міндеттерін орындай отырып, адвокаттар әрқашан еркін, мұқият және қорқынышсыз осы кәсіптің белгіленген ережелеріне, стандарттарына және этикасына сәйкес, биліктің немесе қоғамның араласуынсыз немесе қысымынсыз әрекет ете алуы керек (<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>).

Адвокатура мемлекеттік және қоғамдық тетіктердің белгілі бір жүйесінде әрекет етеді, сондықтан азаматтардың, ең алдымен, осы қоғам мен мемлекеттің құқықтық мүдделерін қорғауға жәрдемдесуге арналған аксиома деп қателесуге болады. Сонымен қатар ол заңның үстемдігі қағидатын және адам құқықтарын қорғау тұжырымдамаларын орнатуда және сақтауда жетекші рөл атқарады. Заңның үстемдігі адвокатураның арқасында өз азаматтарына олардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мүмкіндігін жүзеге асырады, бұл мемлекеттік және қоғамдық мүдделердің жан-жақты көрінісі болып саналады. Бір жағынан, адвокаттық қызмет конституциялық тұрғыдан анықталған мемлекеттік маңызды сипатқа ие, ал екінші жағынан, азаматтар мен заңды тұлғаларды әкімшілік озбырлықтан тиімді қорғау үшін адвокаттар мемлекеттен мүмкіндігінше тәуелсіз болуы керек. Адвокатура – бірегей заңды құбылыс, мемлекеттік (жария-құқықтық) функцияны орындайтын және мемлекеттен тәуелсіздігін сақтай отырып мемлекеттік орган болып табылмайтын жалғыз ұйым (Principles on the Role of Judges and Lawyers 2017: 231). Бұл тезисті бүкіл әлемдегі ғалымдар қолдайды. Сонымен К. Штерн неміс тәуелсіз адвокатурасының ғасырына арналған жұмысында адвокатура институтының қоғамдық-құқықтық сипатына ерекше назар аударды (Stern 1980: 17).

Құқықтық көмек институтын құқықтық регламенттеу және іске асыру мәселелерін егжей-тегжейлі жариялау мақсатында кәсіби адвокаттық қызметте бағдар болатын халықаралық-құқықтық нормаларға талдау жүргізу орынды болып көрінеді. Сондай-ақ мақала тақырыбының

өзектілігі қазіргі демократиялық мемлекеттердің ішкі дамуының тенденциялары мен динамикасымен, азаматтардың конституциялық құқықтарын қамтамасыз ету тетігіндегі адвокатура қызметінің тиімділігін жан-жақты теориялық және құқықтық зерттеу қажеттілігімен, адвокатураның мемлекеттік органдармен, азаматтық қоғаммен жаңа қарым-қатынасының тұжырымдамалық моделін құрумен, оның рөлі мен маңыздылығымен расталады.

Тақырыптың көп өлшемді сипаты құқықтың әртүрлі салалары мен институттарына, ең алдымен философияға, әлеуметтануға, мемлекет пен құқықтың жалпы теориясына, адам құқықтарының теориясы мен тарихына, Конституциялық, халықаралық құқыққа, адвокаттық қызмет пен адвокатура теориясына, сот құқығы теориясына, құқық қорғау органдарының жұмысын ұйымдастыруға жүгінуді қажет етті. Атап айтқанда, С.С. Алексеев, Г. Алекси, М.М. Антонович, Д.А. Керимов, Е.Е. Кутафин, А.А. Лукашов, Л.А. Луц, Т. Морщаков, Р.А. Мюлерсон, П. Рабинович, В.С. Нерсесянц және басқа ғалымдар еңбектері зерттеудің теориялық негізіне айналды. Алайда көптеген ғылыми зерттеулердің болуына қарамастан, қазіргі қоғамның трансформациялық процестері, адам құқықтары тізімін толықтыру және жаһандану процестері қазіргі заманғышындықтар призмасы арқылы бүкіл әлемде адвокаттық қызметті құқықтық реттеудің қалыптасқан құқықтық тәсілдері мен ерекшеліктерін қайта қараудың сапалы негіздемесіне айналады.

Баяндалғанды негізге ала отырып, мақаланың мақсаты – Еуропалық одақ пен ТМД-ға мүше елдердің аумағында адвокаттық қызметті құқықтық реттеуге кешенді компаративтік талдау жүргізу. Осы мақсатқа негізделе отырып, баптың мынадай міндеттері тұжырымдалды: 1) адвокатураның ұйымдастырылуы мен қызметін құқықтық реттеудің халықаралық-құқықтық стандарттарын айқындау; 2) ЕО және ТМД аумағындағы адвокатураның ұйымдастырылуы мен қызметінің стандарттарына салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізу; 3) адвокаттық қызметті құқықтық реттеудің неғұрлым тиімді модельдерін анықтау.

Адвокатура – бұл адамның құқықтары мен бостандықтарын кәсіби негізде қорғауға, қоғамдағы конституциялық заңдылық режимін нығайтуға арналған демократиялық құқықтық институт.

Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 31

бабының 1-тармағына сәйкес, Қазақстан Республикасындағы адвокатура адамның өз құқықтарын, бостандықтарын сот арқылы қорғауға және заң көмегін алуға мемлекет кепілдік берген және Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген құқықтарын іске асыруға жәрдемдесуге, сондай-ақ дауды бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесуге арналған институт (<http://online.zakon.kz>).

Материалдар мен әдістер

Зерттеу мақсатына жету үшін қойылған міндеттерді шешу кезінде ғылыми танымның заманауи жалпы және арнайы әдістері қолданылды, атап айтқанда: логикалық, диалектикалық, тарихи, формальды-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, жүйелік талдау, аналогия, индукция, шегеру, синтез, абстракция, жалпылау, модельдеу және басқа әдістер.

Жүйелі талдау әдісін негізгі деп атауға болады, оны қолдану мақсаттарға қол жеткізуге және белгіленген міндеттерді орындауға, сондай-ақ зерттелетін тақырыптың жекелеген бөліктерін, атап айтқанда адвокатура институтының құқықтық реттелуінің белгілерін, қасиеттері мен сипаттамаларын негіздеу кезінде бөлуге мүмкіндік берді. Тарихи әдіс әртүрлі елдердегі адвокаттық қызметті құқықтық реттеудің қалыптасуы мен дамуын зерттеуде қолданылды. Синтез әдісі ішінара өзінің анықтамаларын құруда, «Адвокаттық қызмет» сияқты ұғымның мазмұнын қалыптастыруда пайдалы болды.

Жүйелі әдіс адвокатура институты адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау тетігінің элементі ретінде, азаматтық қоғам институты және дербес құқық қорғау институты ретінде зерттеу үшін пайдаланылды. Құрылымдық-функционалдық әдіс адвокатураның ұйымдастырылуы мен жұмыс істеуін құқықтық қамтамасыз ету механизмінің ішкі құрылымын құруға, сондай-ақ осы институттың функционалдық мақсатын анықтауға мүмкіндік берді. Адвокатура институтының ұйымдастырылуы мен жұмыс істеуі жүзеге асырылатын қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік құқықтық нормалардың мазмұнын танымның арнайы құқықтық әдісі көмегімен ашылды.

Диалектикалық әдіс адвокатура институтының мәнін, әлеуметтік құндылығын және адам мен азаматтың құқықтық көмекке құқығын оның құқықтық реттеу ерекшеліктері арқылы жүзеге асыру механизміндегі функцияларын анықтауға

мүмкіндік берді. Салыстырмалы-құқықтық әдіс Еуропалық одақ және ТМД елдерінің аумағында адвокаттық қызметті құқықтық реттеуді талдау процесінде статикада да, динамикада да қолданылды. Бұл әдіс зерттелетін құқықтық нормалардың құрамдас элементтерінің жалпы және айрықша қасиеттерін білу үшін де қолданылды. Ресми-құқықтық әдісті қолдана отырып, біз Адвокаттық қызмет саласындағы нормативтік құқықтық актілер мен құжаттардың мазмұнын анықтап, түсіндіре алдық.

Модельдеу әдісі адвокаттық қызметті құқықтық реттеудің әмбебап моделін іздеуде, адвокатураның жеке адамның да, бүкіл азаматтық қоғамның да құқықтарын қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттер мен қоғамдардың институционалдық жүйелерімен өзара іс-қимылының тиімді тетіктерін анықтауда қолданылды.

Нәтижелері

Адвокатура қызметі бүгінгі таңда жеке заңмен реттелмеген, ол заң көмегін көрсетуді қоса реттейтін ортақ заңға біріктірілген. Бұл, біздің пайымдауымызша, адам құқықтарының кепілдігі болатын азаматтық қоғамның басты институтының беделін төмендетеді. Мысалы, бұрын қолданыста болған адвокатура туралы жеке заң адвокатураның ұйымдастырылуы мен қызмет етуінің қағидаларын қарастырған, оларға:

1) адвокаттардың өз қызметін жүзеге асырудағы тәуелсіздігі;

2) заңмен тыйым салынбаған әдістер мен құралдармен ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу;

3) заң актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, прокуратура, соттар, органдар, анықтау және алдын ала тергеу, басқа мемлекеттік органдар, ұйымдар мен лауазымды адамдардың адвокаттардың қызметіне араласудың алдын алу;

4) кәсіби мінез-құлық нормаларын сақтау және адвокаттар құпиясын сақтау сияқты қағидалар жататын.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңының 3-бабында заң көмегін көрсету қағидалары қарастырылған, оларға:

1) заң үстемдігі;

2) заң көмегін көрсететін тұлғалардың тәуелсіздігі;

3) клиенттің құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу және қорғау;

- 4) клиенттің мүддесінде заң көмегін ұсыну;
- 5) кәсіптік құпияны сақтау;
- 6) кәсіптік және әдептік мінез-құлық нормаларын сақтау;
- 7) заң көмегін көрсету шектері мен шараларын айқындау еркіндігі;
- 8) заң көмегін көрсету стандарттарын сақтау;
- 9) сотқа, сот ісін жүргізу қағидаларына және кәсіп бойынша әріптестерге құрмет;
- 10) заң көмегінің қолжетімділігі қағидалары жатады.

Бұл салыстырудан кейінгі Заң адвокатура ерекшеліктерін ескермейді, яғни адвокаттық қызметтің өзіне ғана тән қағидаларын қарастырмағанын көреміз. Мысалы, адвокаттық қызметіне араласпау, адвокаттық құпияны сақтау, заңмен тиым салынбаған әдіс-тәсілдерді қолдану деген сияқты адвокаттық қызмет ерекшеліктерін ашып көрсететін қағидалар Заңда көзделмеген.

Энциклопедиялық құқықтық сөздікте адвокатураға келесідей анықтама берілген – «... адвокаттық қызметпен айналысатын адамдардың ерікті бірлестігі» (Крутских 1999).

Осылайша, адвокаттар институты адвокаттар алқасымен анықталады, ол кәсіби адвокаттар ұйымы болады және азаматтарға заң көмегін көрсету үшін Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңына сәйкес құрылады және адвокаттар алқасының негізгі ұйымдастырушылық нысаны болып табылады.

Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет туралы» заңының 2-тармағы 50-бапқа сәйкес, Адвокаттар алқасы – бұл адвокаттардың коммерциялық емес, тәуелсіз, кәсіби, өзін-өзі басқаратын және өзін-өзі қаржыландыратын ұйымы.

Адвокаттар алқасының негізгі міндеттері: (50-баптың 4-тармағы):

1. адвокаттық қызметті жүзеге асыру кезінде алқа мүшелеріне жәрдемдесу, кәсіби көмек көрсету және оларды қорғау;
2. алқа мүшелерінің қызметін материалдық-техникалық және анықтамалық-ақпараттық қамтамасыз ету;
3. адвокаттық қызметті жүзеге асыруға кәсіби бақылауды ұйымдастыру;
4. алдын-ала тергеу органдары мен соттың тағайындауы бойынша тегін заң көмегін көрсету мен қорғауды ұйымдастыру.

Адвокаттар алқасы жиі салыстырылады, ал кейбір жағдайларда оларды қоғамдық бірлестіктер деп атайды. Шынында да, кейбір сыртқы ұқсастықтар бар. Алайда Л.В. Воронинаның

айтуынша, олардың арасында айтарлықтай айырмашылықтар да бар:

«1. Ұйымдық-құқықтық негіздер бойынша: адвокаттар алқасының қоғамдық міндеттерден айырмашылығы, 50-бап «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» ҚР Заңы.

2. Мақсаттары, міндеттері мен функциялары тұрғысынан: адвокаттар алқалары қоғамдық бірлестіктерден айырмашылығы олардың ұйым мүшелерінің емес, көмек сұраған адамдардың, сонымен қатар адвокаттардың құқықтарын жүзеге асыруға көмектеседі. Алқалар сот төрелігін жүзеге асыруды жеңілдетеді.

3. Қарастырылатын бірлестіктердің мүшелеріне қойылатын талаптар бойынша: адвокатқа қойылатын талаптар «Адвокаттық қызмет туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 51-бабында көзделген; сол заң бойынша адвокаттар үшін бірқатар шектеулер қолданылады. Сонымен бірге адвокаттар өз функцияларын кәсіби деңгейде орындайды.

4. Кіріс көздері бойынша: адвокаттың кәсіби қызметі оның кірісінің негізгі көзі болып табылады. Өйткені адвокат заңға сәйкес айналысуға құқылы басқа қызмет түрлерінен (ғылыми, шығармашылық, оқытушылық) кірістер алады.

5. Міндеттері бойынша: мемлекеттік міндеттерден айырмашылығы – адвокаттар заң актілерінде көзделген жағдайларда заң көмегін тегін көрсетуге міндетті» (Крутских 1999).

Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңы республикалық маңызы бар қала, облыс аумағында бір адвокаттар алқасы құрылып, жұмыс істей алатындығын көздейді. Адвокаттар алқасын құру үшін мемлекеттік органдардан арнайы рұқсат талап етілмейді. Императивті ереже – бұл адвокаттар алқасын «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 51-бабының талаптарына сәйкес келетін кемінде он құрылтайшының бастамасы бойынша құру, ал адвокаттар алқасының аумағында ол құрылған әкімшілік-аумақтық бірліктің атауын қамтуға тиіс.

Адвокаттар алқасының дәстүрлі органдары: жалпы жиналыс (конференция) – бұл жоғары орган, адвокаттар алқасының төралқасы – атқарушы орган, тексеру комиссиясы – бақылау органы болып табылады.

Адвокаттар алқасының аталған органдарының өкілеттіктері мен құзыреттері тікелей Қазақстан Республикасының «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңында көзделген.

Заңға сәйкес адвокаттар алқасы ағымдағы шоты, мөрі және өз атауы және адвокаттар алқасына тиісті тиесілігі көрсетілген бұрыштық мөртабаны, сондай-ақ заң көмегін көрсетуді ұйымдастыру үшін қажетті өзге де атрибуты бар заң көмегін көрсету бойынша жұмысты ұйымдастыру үшін кеңес берулер жасайды. Заңгерлік кеңес адвокаттар алқасының жалпы жиналысында қабылданған Ережелер негізінде жұмыс істейді. Заңгерлік кеңес берулер –қазіргі уақытта 2 мыңнан астам адам жұмыс істейтін адвокаттық қызметті ұйымдастырудың неғұрлым кең таралған нысаны болатын адвокатураның (адвокаттар алқасының) негізгі буындары.

Заңгерлік кеңес берулердің жеке хатшылығы, бухгалтерлік және заңды тұлға мәртебесіне ие ұйымның қызметін қамтамасыз ету үшін басқа да қолдау қызметтері бар.

«Адвокаттардың заңгерлік кеңес беру бойынша жұмысы заң көмегін алу үшін келген клиенттерді үздіксіз қабылдауды қамтамасыз ететіндей етіп ұйымдастырылған. Заңгерлік кеңес берулерін басқарып және оның жұмысын адвокаттар алқасының төралқасы тағайындайтын менеджер ұйымдастырады, оның маңызды және өте көреген міндеті – әр адвокаттың қабілетін, біліктілігін, тәжірибелері мен мүдделерін ескере отырып, жұмыстарын әділетті бөлуі, өйткені туындаған нақты жағдайларда заңгерлік кеңес берудегі адвокаттардың қайсысы заң көмегін көрсетуі керек екенін, әсіресе ақысыз негізде болу керектігін менеджер ғана шешеді» (Безлепкин 2001).

Айта кету керек, заңнамаға сәйкес адвокаттар алқалары болашақ адвокаттардың тағылымдамаларын ұйымдастыру және өткізу бойынша оларға мемлекет жүктеген міндетті орындайды. Сонымен бірге егер оның тиісті лицензиясы болса, адвокаттық қызметпен айналысқысы келген адамды алқаға қабылдаудан бас тартуға құқығы жоқ. Осының салдарынан адвокаттар алқалары да, мемлекеттің өзі де ауылдық жерлерде адвокаттар санының ұлғаюына, адвокаттық қызметті ұйымдастыруға байланысты мәселелерді шешу құқығына ие емес, дегенмен лицензиаттардың жалпы саны жылдан-жылға өсіп келеді және қазір ол 6 мыңнан астам адамды құрайды. Сонымен қатар лицензиаттардың көпшілігі – қазіргі судьялар, прокурорлар, тергеушілер, анықтаушылар, мемлекеттік қызметшілер және тәжірибелі заңгерлер, яғни лауазымды адамдар тұрақты жалақы алады және лицензия алады, сондықтан олар қазір адвокаттық практикамен айналысқысы келмейді.

Бұдан басқа, адвокаттар алқалары азаматтардың білікті заң көмегіне қол жеткізуін қамтамасыз ету және адвокаттар көрсететін қызметтердің сапасын арттыру мақсатында кемінде бес жылда бір рет адвокаттарды аттестаттаудан өткізеді. Аттестаттауды өткізу тәртібі Заңда және адвокаттар алқасының Жарғысында көзделген, ал аттестаттауды ұйымдастыру және өткізу жауапкершілігі адвокаттар алқасының төралқасына жүктелген.

2019 жылы кезекті аттестаттау өткізілді, өңірлерде аттестаттау комиссиялары құрылды, олардың құрамына ең тәжірибелі және білікті заңгерлер – адвокаттар алқасының мүшелері кірді, кейбір аудандарға Қазақстан Республикасы Адвокаттар одағының өкілдері шақырылды.

Аттестаттау негізінен жазбаша тестілеу және сұхбаттасу түрінде өткізілді, тек Қарағанды облысында ғана билет жүйесі бойынша өтті, сұрақтар әртүрлі құқық салаларында президиуммен жасалды, олардан билеттер құрастырылды.

Аттестаттау нәтижелері бойынша аттестаттау комиссиясы адвокатқа «сертификатталған» немесе «сертификатталмаған» деген баға берді. Сонымен республикада аттестаттауға жататын адвокаттардың жалпы саны 1759 адвокат болды. Аттестаттаудан өткендердің саны 1683 адвокат, оның ішінде кемшіліктері жойылып, бір жыл ішінде екінші кезектен тыс аттестаттаумен комиссия ұсынымдары орындалған жағдайда, 36-сы сертификатталды. Қалған 40 адвокат түрлі себептермен келмеуіне, ауруына, мүшелік жарналар бойынша берешегіне байланысты тәртіптік жазалармен аттестатталмады.

Аттестаттауға жататын адвокаттардың ең көп саны Алматы қаласында болды.

Аттестаттау нәтижелері бойынша, жалпы республикадағы адвокаттар жақсы теориялық дайындық пен жоғары кәсіби шеберліктерін көрсетіп, сертификаттаудан сәтті өткенін айтуға болады. Аттестаттау комиссиясы адвокаттардың адвокаттық этика нормаларын білуіне баса назар аударғанын атап өткен жөн. Мысалы, Павлодар, Солтүстік Қазақстан, Қостанай, Батыс Қазақстан облыстарында аттестаттауға жіберілген барлық адвокаттар жақсы білімдерін көрсетіп, сертификаттаудан сәтті өтті.

Адвокаттардың аттестаттаудан өтпеуіне лицензиаттардың кәсіби деңгейін сипаттайтын жағдайлар емес, ауру себептері, мүшелік жарналарды төлемеу және тәртіптік іс қозғау сияқты жанама себептер себеп болғанын атап өткен жөн.

Алайда шартты түрде сертификатталған адвокаттар бар екенін атап өту керек, яғни аттестаттаудан өткен кезде олар жеткіліксіз білімдерін көрсетті, бұл олардың кәсіби деңгейінің төмендігін көрсетеді. Мысалы, шартты аттестаттаудан өткен адвокаттардың ең көп саны – Алматы қаласы алқасының мүшелері. Осылайша, адвокаттар алқасы әр аттестаттаушыға арналған материалдарды бұрын зерттеп, келесі аттестаттауға жақсы дайындалды.

Сонымен қатар адвокаттардың қызметін ұйымдастыруда қоғамдық бірлестік те маңызды орын алады – 1992 жылы Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде құрылған және тіркелген, қазіргі кезде ерікті негізде бірігіп отырған барлық облыстық (қалалық) адвокаттар алқалары.

Адвокаттық қызметті ұйымдастырудағы тағы бір маңызды қадам республикалық деңгейдегі адвокаттар алқасын ұйымдастыру болды.

Республикалық адвокаттар алқасы адвокаттар алқаларының міндетті мүшелігіне негізделген, коммерциялық емес, тәуелсіз, кәсіптік, өзін-өзі басқаратын, өзін-өзі қаржыландыратын ұйым.

Республикалық адвокаттар алқасы адвокаттық өзін-өзі басқару ұйымы ретінде Қазақстан Республикасындағы және оның шегінен тыс жердегі мемлекеттік және өзге де ұйымдарда адвокаттар алқалары мен адвокаттардың мүдделерін білдіру және қорғау, адвокаттар алқаларының қызметін үйлестіру, адвокаттар көрсететін заң көмегінің жоғары деңгейін қамтамасыз ету мақсатында құрылады.

Республикалық адвокаттар алқасын Адвокаттар алқаларының республикалық конференциясы құрады. Республикалық адвокаттар алқасының жарғысын Адвокаттар алқаларының республикалық конференциясы қабылдайды.

Республикалық адвокаттар алқасы Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен мемлекеттік тіркелуге жатады.

Республикалық адвокаттар алқасы мен оның органдарының өз құзыреті шегінде қабылдаған шешімдері адвокаттар алқалары мен адвокаттар үшін міндетті. Республикалық адвокаттар алқасы аумақтың адвокаттар алқаларының мүшелерін есепке алуды жаңартылған күйде жүргізеді.

Республикалық адвокаттар алқасы адвокаттардың әрекеттеріне (әрекетсіздігіне), адвокаттар алқаларының басқару органдарының шешімдеріне шағымдарды осы Заңға сәйкес қарайды.

Жарғыда көзделген жағдайларда, Республикалық адвокаттар алқасында Адвокаттар алқаларының республикалық конференциясы

қабылдайтын ережелер негізінде жұмыс істейтін әдеп жөніндегі комиссия мен басқа да органдар құрылуы мүмкін [8].

Яғни республикалық адвокаттар алқасы адвокаттық қызметтің ұйымдастырылуы мен жүзеге асуына жауапты ұйым. Сонымен бірге мемлекетпен қарым қатынас жасап, адвокатура мүддесін қорғаушы ретінде түсінілуі тиіс. Бұл тұрғыда Заңға сәйкес оның тәуелсіз ұйым болуы аса маңызды, яғни адвокатура мүддесін оның қызметін жақсарту мақсатында мемлекеттік органдар алдында да қорғауға қауқарлы орган болуы маңызды.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасында адвокатураның негізгі элементі адвокат саналатынын атап өту керек, оның құқықтық мәртебесі жеке мәселе ретінде қарастыруды қажет етеді.

Қазіргі заманғы халықаралық құқықта адвокаттар алқасына заңи көмек көрсету мақсатында, адвокаттық құқық қорғау қызметін қорғау түрінде ұйымдастырушылық және құқықтық кепілдіктер кешені әзірленген, яғни адамның іргелі құқықтарының бірі – өз құқықтарын қорғау құқығын қамтамасыз етуге бағытталған адвокатураның халықаралық стандарттары.

Адвокатура институтының, халықаралық деңгейдегі құқықтық және моральдық реттеу негізін келесі халықаралық-құқықтық актілер құрайды:

1. БҰҰ жарғысы, 26.06.1945 ж.
 2. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы, 10.12.1948 ж. қабылданған.
 3. Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакті 19.12.1966 ж. БҰҰ Жарғысының ережелері мен декларациясын егжей-тегжейлі сипаттайды.
 4. Нью-Йорк БҰҰ-ның қылмыстылықты алдын алу бойынша Сегізінші Конгресс қабылдаған «Адвокаттардың рөлі туралы» негізгі ережелер.
 5. 1988 жылғы желтоқсан айында БҰҰ Бас Ассамблеясы резолюциясымен бекітілген, қандай да бір нысанда ұстауға немесе қамауға ұшырайтын тұлғалардың, қорғау қағидаттарының жиынтығы.
 6. 1990 жылы Гавана қаласында БҰҰ Сегізінші Конгресс қабылдаған, қылмыстың алдын алу және құқық бұзушылармен қарым-қатынасты реттейтін заңгерлердің негізгі қағидалары.
 7. 1990 жылы Нью-Йорк қаласында Халықаралық заңгерлер қауымдастығымен қабылданған заңгер қызметінің тәуелсіздік стандарттары және басқа да бірқатар құқықтық актілер.
- Шет мемлекеттер тәжірибесіне жүгінсек, адвокатураны ұйымдастыру негізінен тәуелсіз-

дікке, клиентпен арақатынасқа негізделетінін байқауға болады. Сонымен қатар адвокатура мемлекет үшін өте маңызды институт ретінде қабылданады. Мысалы, АҚШ тәжірибесін қарастырсақ, АҚШ-тың күрделі құқықтық жүйесі, америкалық қоғам өміріндегі құқықтық реттелудің дәстүрлі үлкен рөлі басқа кәсіптік топтарға қарағанда адвокат мамандығына негізгі орын беріледі. Заңгерлер АҚШ-та экономика және мемлекеттік саяси механизмінде көптеген негізгі қызметтермен айналысады (Саидов 2003).

Бүкіл әлемдегі заңгерлердің санынан 62%-ы АҚШ-та жұмыс істейді. Келесі көрсеткіштер АҚШ-тағы заңгер дипломын игергендердің әлеуметтік саяси рөлін көрсетеді. АҚШ-тың 42 президентінің 25-сі заңгер болған, сенаторлардан екіден үші және АҚШ-тың Конгресс палата өкілдерінің жартысы заңгерлер.

Адвокаттық іс-тәжірибеге патент алушының, заңгерлік оқу орнының жас түлегіне қосымша аттестация өту міндетті, соның ішінде адвокаттық іс-тәжірибе қай жерде өтіледі, сол штатта ғана адвокаттық іспен айналысуға патент беріледі.

Адвокаттық іс-тәжірибе өтудің шарттарын әдетте штаттың соты бекітеді, бірақ та адвокатураға өтудің өзі арнайы комиссиямен шешіледі, ол штаттың адвокат ассоциациясымен құрылған, немесе штаттың губернаторымен, сотпен белгіленеді. Адвокаттың іс-тәжірибе өтудің шешімдерін шешуде комиссия кандидаттың моральдық қасиеттеріне және өткізіліп жатқан емтихан нәтижелеріне сүйенеді. Емтихан ауызша және жазбаша жұмыстарынан тұрады. Жазбаша жұмыс ережеге сәйкес бірнеше күнге созылады, сол күндер ішінде талапкер 20-30 сұраққа жауап беруге міндетті.

Комиссия шешімі сотта штаттағы адвокаттың іс-тәжірибеге жіберілгендерге, автоматты түрде федералды соттарда істі жүргізуге рұқсат беріледі.

Заңгерлер ассоциациясы екі мақсатты көздейді. Біріншісі, құқықтың дамуына және жалпы әділдікті нығайтуы, азаматтардың құқықтық тәрбиеленуі т.б. Екіншісі, өз мүшелеріне көмектесу, америкалық заңгерлердің кәсіби деңгейін көтеру, заңгерлік мамандықты дамыту.

Заңгерлердің ассоциациясы кәсіби ұжым болып есептелінеді және ешқандай іс-тәжірибелік заңгерлік іспен айналыспайды. Заңгер ассоциациясында мүшелік жарна заңгерлердің кірістеріне, заңгерлік ведомство немесе фирмада жұмыс атқаратындарына да ешқандай қатысы жоқ. Адвокат ассоциациясының мүшесі болып жалғыз іс-тәжірибеде жүрген адвокаттар ғана емес,

сол қатарлы прокуратурада жұмыс жасайтын заңгерлер және де заңгер консультант болып жұмыс атқаратын тұлғалар да кіреді.

Ресейдегідей АҚШ-та да адвокаттың төлем-ақысын реттейтін нақты орнаған жүйе жоқ. Гонорар төлемі клиентпен келіскендей бекітіледі. Ең көп тараған еңбекақысы – ол сағаттық жүйе және ол сотта істі ұтқанда ғана еңбекақысын ала алады.

Франция адвокатураның келетін болсақ, XIV ғасырдың аяғынан бастап Францияда адвокаттық кәсіптің тәуелсіздік қағидасы орнатылды, ол елдің қоғамдық өмірінде дәстүрлі түрде абыройлы орын алатын. Қазіргі таңда Францияда 35 мыңға жуық адвокат бар.

1992 жылы адвокат және заңгерлік кеңесшілер жаңа бір адвокаттық кәсіпке қосылды.

Қазіргі таңда адвокаттардың үш дәрежесі бар, олардың сотта шығып тұруларына құқықтары бар: солиситорлар, барристерлер, Совет алдындағы барстер.

Солисторлар бірінші инстанция сотында өкілдік ете алады, барристерлер апелляциялық соттарда, кассациялық соттарда және мемлекет Совет алдында – Совет алдындағы барристер.

Айта кетерлігі, Францияда «адвокат» термині атақты білдірмейді, ол іс-тәжірибе өтуші тұлғаның кәсіп түрін білдіреді. Сондықтан да адвокат квалификациясын адвокатурада әр адам алады, бірақ та ол жұмыс атқармайтын, басқа құқық саласында жұмыс жасайтын болса, адвокат деп айтылмайды.

Францияда адвокат мамандығына жету шарттары қатаң, әрі ол 1972 жылы декретпен айқындалған.

Алдын ала француздық азаматтық және жоғарғы оқу орнының дипломы (тек қана құқық магистрі) болу қажет, одан әрі адвокат ассоциациясының мүшесі болғысы келген тұлға сотты болмауы және дисциплинарлық немесе әкімшілік істерге жазаланбауы тиіс, сондай-ақ қандай да болсын фирма немесе өндірістің банкроттық істің бірге қатысушысы болмауы керек.

Көрсетілген талаптарға сай келген тұлға емтиханды кәсіптік даярлау орталығында өту қажет (ауызша және жазбаша), сол жақта бір жыл оқу, теоретикалық курсты және практикалық стажировканы өту, содан кейін шығарылымдық емтихан тапсыру қажет (1 жазбаша және 3 ауызша).

Сол шарттар сақталынған кезде ол адвокат ассоциациясына қабылданып, ант қабылдайды.

Адвокат ассоциациясының басшысы төраға болады, оны ассоциация мүшелері (соның

ішінде стажерлар) жасырын дауыспен 3 жылға сайлайды.

Адвокаттар өзіндік немесе басқа да адвокаттармен әріптес шарттар негізінде бірігіп жұмыс істеуге құқылы. 1992 жылдан бастап оларға коммерциялық ұжымдарда жұмыс істеуге болады. Одан бөлек адвокаттар басқа да адвокаттарды жалдауға құқылы.

Құқықтық мемлекеттің негізгі институты ретінде қарастырылғандықтан, барлық мемлекеттерде адвокатура жүйесіне ерекше көңіл бөлінеді. Адвокатураның мемлекеттік органдардан тәуелсіз болуын қамтамасыз ететіндей нысанда ұйымдастырылуы оның қызмет сапасын арттырады. Өз қызметінде азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды басты мақсат ету адвокаттық қызметтің негізгі міндеті.

Халықаралық ынтымақтастыққа келсек, бүгінгі таңда біздің еліміз адвокаттардың халықаралық одағына мүше. Шетел мемлекеттері мен аймақтары адвокаттарының халықаралық, кәсіптік және мәдени байланыстарын кеңейту мен нығайтудың айғағы – 1992 жылы 28 шілдеде құрылып тіркелген Адвокаттардың халықаралық одағы (достастығы). АХО (Д) тұрақты жұмыс істейтін басшы органының орналасқан жері – Ресей, Мәскеу қаласы.

АХО (Д) Адвокаттардың халықаралық одағының ұжымдық мүшесі болып табылады. Оның штаб-пәтері Брюссельде, ал Заңгерлердің халықаралық қауымдастығының штаб-пәтері Лондонда орналасқан.

Адвокаттардың халықаралық одағының (достастығының) қызметі (бұдан әрі АХО (Д)) Армения, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан, Латвия, Түркіменстан, Өзбекстан, Украина, Ресей Федерациясының кейбір өңірлері және олар құрылған басқа мемлекеттер аумағында жүргізіледі.

Беларусь пен Украина бөлімше, Қазақстанда филиал («Адвокаттардың халықаралық одағының (достастығының) Қазақ филиалы») – адвокаттардың халықаралық одағының (достастығының) халықаралық ұйымы) Латвияда өкілдігі құрылған.

Адвокаттардың халықаралық одағы (достастығы) – еріктілік, мүшелік, өзін-өзі басқару, заңдылық, жариялық және оның мүшелеріне нәсілдік, ұлттық тегіне, азаматтығына, тіліне, жынысына, әлеуметтік тегіне қарамастан теңдік принципіне негізделген адвокаттардың халықаралық қоғамдық ұйымы.

Жарғыны мойындайтын және АХО (Д)-ға кіруге ерікті тілек білдірген одақтар ассоциация-

лар, адвокаттар алқалары және өзге де қоғамдық бірлестіктер ұжымдық мүше бола алады.

Тек адвокаттар ғана емес, сондай-ақ осы ұйымның мақсаттары мен міндеттері жүзеге асыруға белсенді жәрдемдесетін ғалымдар, заңгерлер, қоғамдық қайраткерлер де заңды мүше бола алады (ал ҚР адвокаттар одағына тек алқа мүшесі болатын тұлғалар ғана мүше бола алады).

АХО (Д) дербес балансы, банк және кредит мекемелерінде шоты, өз атауы көрсетілген дөңгелек мөрі, мөртабаны мен бланкілері және үлгісі заңнамада белгіленген тәртіппен бекітіліп тіркелетін эмблемасы бар заңды тұлға.

АХО (Д) – коммерциялық емес ұйым.

АХО (Д) қызметінің мақсаты ҚР Адвокаттар одағы қызметімен сәйкес келеді, өйткені олар адвокатураның біртұтас бірыңғай жүйесі болып табылады. Мысалы: құқықтық мемлекет негізін қалауға қатысу; адвокаттық шеберліктің жоғары стандарттарын, адвокаттардың кәсіптік әдебін, бірлігі мен ынтымақтастығын қамтамасыз етуге жәрдемдесу; әлемдік қоғамдастық мойындаған адвокаттар тәуелсіздігі мен бостандықтарының принциптерін және кепілдіктерін насихаттау мен тарату және т.б. Олар осы қоғамдық бірлестіктердің Жарғысында бекітілген (№1 V тарауды қараңыз).

АХО (Д) қызметінің доғарылуы оны қайта ұйымдастыру немесе тарату жолымен жүргізілуі мүмкін және Ассамблея қаулысымен іске асырылады. АХО (Д)-ны таратудан кейін қалған мүлік Ассамблея қаулысында, ал даулы жағдайда сот шешімінде анықталған мақсаттарға жұмсалады. АХО (Д)-ны қайта ұйымдастыру және тарату мәселелерін қарайтын Ассамблея елден, сондай-ақ федерация конфедерация субъектілерінен тек бір дауысты ғана есептейді. Бұл жағдайларда дауыс беруге әр мемлекеттен келген адвокаттар делегациясының басшылары қатысады.

АХО (Д) жоғары органы – Ассамблея (съезд), оның атқарушы органы Басқарма, бақылаушы органы – Тексеру комиссиясы.

Ассамблея АХО (Д) жоғары органы бола отыра, АХО (Д) Төралқасы мен Басқармасы анықтаған орында төрт жылда бір рет жиналады.

Ассамблея АХО (Д) мақсаттары мен міндеттерінің жүзеге асырылуына байланысты кез келген мәселені шешуге құқылы. Жарғыға сәйкес Ассамблеяның еркеше құзыретіне:

– АХО (Д)-ны құру, қайта ұйымдастыру мен тарату туралы шешім қабылдау;

– АХО (Д) Жарғысын және Тексеру комиссиясы туралы Ережені бекіту, оған өзгерістер мен толықтырулар енгізу;

– Төралқаны, Басқарма мен тексеру комиссиясын сайлау жатады.

Ассамблея төрт жыл мерзімге ашық дауыс беру арқылы Төралқаны сайлайды, оның құрамына Президент (Басқарма төрағасы), бірінші вице-президенттер, АХО (Д) қызметтерінің бағыттары бойынша вице-президенттер және әр ел адвокаттарынан бір вице-президент, сондай-ақ Басқарма мен Тексеру комиссиясы кіреді.

Басқарма Ассамблеялар арасындағы мерзімде жұмыс істейтін атқарушы орган болады және өз отырысына жылына кемінде бір рет жиналады. Әрі қатысқан Басқарма мүшелерінің көпшілік дауысымен шешім қабылдайды.

Басқарма АХО (Д) қызметін жүзеге асыру үшін өзіне қажетті ауқымды өкілеттіктерге ие және оның қызметінің барлық ағымдық мәселелерін шешеді, оның ішінде:

– Төралқа жұмысы туралы Президент есебін тыңдайды;

– Одақтың кірістер және шығыстар сметасын бекітеді;

– АХО (Д) құрылымын, штатын, қызметкерлерінің жалақы көлемін анықтайды.

– Жаңа вице-президенттер мен Басқарма мүшелерін ұсынады, оларды артынша Ассамблеяда бекітеді;

– АХО (Д) нысаналы бағдарламаларын тұрақты жұмыс істейтін комитеттер, комиссиялар және АХО (Д)-ның өзге де органдарының басшыларын бекітеді;

– Ассамблеяның ерекше құзыретіне жатпайтын АХО (Д) қызметінің өзге де мәселелерін талқылайды.

Тексеру комиссиясы АХО (Д)-ның бақылау-тексеру органы болып табылады.

Тексеру комиссиясы Ассамблея анықтаған санда, төрт жыл мерзімге ашық дауыспен сайланады және тексеру комиссиясы туралы Ережеге сәйкес іс-әрекет етеді.

Өз кезегінде, адвокаттық қызметті ұйымдастырудағы, мамандыққа кіру рәсімдеріндегі және құқықтық реттеу ерекшеліктеріндегі айырмашылықтарға қарамастан, барлық елдер адвокаттық қызметті тікелей жүзеге асыру проблемаларына тап болады. Жүргізілген салыстырмалы-құқықтық талдау Еуропалық одақ пен ТМД елдерінің аумағында адвокаттық қызметті жүзеге асыруға теріс әсер ететін құқықтық реттеудің мынадай дәлсіздіктері мен проблемаларын қорытындылауға және бөліп көрсетуге мүмкіндік берді. Сонымен көрсетілген факторларға мыналар жатады:

– адвокаттың құқықтық мәртебесінің белгілері ретінде тәуелсіздік пен тәуелсіздік арасындағы қатынасты нақты заңнамалық реттеудің болмауы;

– «құқықтық көмек», «кәсіби құқықтық көмек», «құқықтық қызмет ұғымдарын іс жүзінде ажырата алмау»;

– ТМД елдері адвокатура институтының Интеграция және Еуропалық одақтың құқығы мен заңнамасына бейімделу процесін тұрақты ұзарту;

– адвокатура институтын типологизациялау мәселесінің халықаралық деңгейде құқықтық реттеудің аяқталмауы;

Батыс Еуропа адвокатурасының «дихотоми-ясын» фрагменттік құқықтық реттеу (бірнеше тәуелсіз мамандықтарға бөлу);

– адвокаттар құқықтарының бұзылуын тиімсіз болғызбау, тиісті құқықтық тетіктің тиімсіздігі;

– адвокаттық қызметтің киберқауіпсіздігінің реттелмегендігі;

– адвокаттар мен олардың көмекшілерінің еңбегін құқықтық реттеу мәселесінің;

– адвокаттық қызметтің тиімділігіне және өзгелерге тікелей әсер ететін мемлекеттік құқықтық реформалардың аяқталмауы.

Талқылау

Қазіргі уақытта «Адвокаттық қызмет монополиясына» байланысты мәселелер ерекше өзекті, ол бүкіл әлем бойынша ғалымдар мен практиктердің көзқарасы бойынша оң да, теріс те салдарға ие.

Жоғарыда келтірілген зерттеуге сүйене отырып, ЕО елдерінің адвокаттық монополия мәселесіндегі тәжірибесі көрсеткендей, соттарда өкілдік ету құқығы мен міндеті әдетте адвокаттарға тиесілі, ал кеңес беруді басқа адамдар жүзеге асыра алады (Лібанова 2013). Алайда қатысушы елдер өз азаматтарына сотқа қол жеткізу құқығына және әділ сот талқылауына кепілдік беруге міндетті екенін есте ұстаған жөн, сондықтан халықаралық және ұлттық құқық нормаларында белгіленген өз құқықтарын жүзеге асыру мақсатында азаматтар жүгінетін құқықтық көмек нақты және тиімді болуы керек (Қолобашкина 2012: 118). ЕО және ТМД елдерінің көпшілігінің құқықтық реттелуі дәл осындай талаптарға сәйкес келеді, өйткені нормалар заңгер болып табылатын, бірақ адвокаттық қызметпен айналысу құқығы туралы куәлігі жоқ адамдардың соттан тыс заңгерлік кеңес

алу мүмкіндігін жоққа шығармайды. Бельгияда, Литвада және Португалияда адвокаттар монополияны тек соттардағы өкілдікке ғана қолданады, ал басқа заңгерлер кеңес бере алады.

Өз кезегінде, зерттелетін құбылыстың теріс әсерін қолдай отырып, практиктер адвокаттың сотта әр адамның өкілдік етуіне айрықша құқығы әркімнің өз құқықтарының қорғаушысын таңдауға ерікті деген қағидатқа қайшы келетіндігін айтады (Мудровский 2013: 53). Бұл ұстаным өмір сүруге құқылы, алайда адвокат өзінің кәсіби міндеттерін тиісінше орындамауына байланысты құқықтық көмек көрсетуге, сондай-ақ одан әрі адвокаттық қоғамдастық алдында жауап беруге қабілетті. Сондай-ақ «адвокаттық қызмет монополиясына» байланысты адвокаттық қызметтер бағасының қарқынды өсуі атап өтіледі, бұл қарапайым азаматтардың жоғары білікті адвокаттарға құқықтарын қорғау үшін жүгінуін қиындатады (Шкляр 2019: 65). Ғалымдар Швецияның заңгерлік қызмет көрсету монополиясын заңдастырмаған тәжірибесін қолдануды талап етеді: заңгерлік білімі бар кез келген адам жеке практикамен айналыса алады және халыққа қызмет ұсына алады, ал тараптар сотта істерін қарау үшін білікті адвокаттарды жалдауға міндетті емес (Деханов 2011: 31).

Жоғарыда аталған позициялардың әрқайсысының өз арсеналында айтарлықтай дәлелдері бар, алайда Адвокаттық қызмет саласындағы құқықтық реттеу мен құқық қолдану практикасына жүргізілген талдау нәтижесінде біз адвокатураның соттарда өз өкілеттіктерін жүзеге асыруға монополиясын орната отырып, мемлекеттің, осылайша, адамның құқықтық көмекке конституциялық құқығын тиімді іске асыру мүмкіндігін қамтамасыз ету міндетін өзіне алатын ұстанымды ұстануын өте орынды деп санаймыз. Өйткені тек адвокаттар ғана мамандыққа арнайы рұқсатқа ие және сапасыз құқықтық көмек көрсетпегені немесе ұсынбағаны үшін тәртіптік жауапкершілікке тартылады. Сонымен қатар халықаралық құқық жауапты және білікті мамандардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету мақсатында белгісіз адамдар тобына құқықтық көмек көрсететін адвокаттар – кәсіби заңгерлер үшін бірыңғай ережелер мен мәртебені белгілеуге ұмтылады.

Қорытындылар

Адвокатура институтының даму дәрежесі адам құқықтары мен бостандықтарының сапалы

өзгеру деңгейін толық көрсетеді: мемлекет тарапынан адам құқықтары мен бостандықтарын сақтау проблемасына неғұрлым көп көңіл бөлінсе, тиісінше оларды қорғау институты – адвокатураға да көбірек көңіл бөлінеді. Құқықты тұтастай құқықтық көмектің, атап айтқанда адвокаттық қызметтің де негізгі жүйелік элементі ретінде қарастырған жөн.

Барлық елдердің аумағындағы қазіргі заманғы шындықтарда мемлекеттік билік пен адвокатура органдары бір-біріне бағыныстылықтың болмауын, тиісті құқықтар мен міндеттердің болуын, әріптестік шарттарын бұзғаны үшін өзара жауапкершіліктің болуын болжайтын құқықтық мемлекет құру және азаматтық қоғам қалыптастыру жағдайларында әріптестік және күш-жігерді біріктіру негізінде өзара іс-қимыл жасауға тиіс екендігі негізделген. Адвокатураның мемлекеттен тәуелсіздігі адвокатура институтының мүдделері мен жоғары жаһандық құндылыққа – адам құқықтарын қамтамасыз етуге сәйкес келетін мемлекет мүдделері арасындағы теңгерім жағдайы ретінде айқындалуға тиіс.

Халықаралық ғылыми доктринаны зерттеу, Адвокаттық қызмет саласындағы құқықтық реттеу мен құқық қолдану практикасын салыстырмалы талдау негізінде мынадай шығу ережелері қалыптастырылды:

1) халықаралық және ұлттық құқық адвокаттық қызметті жүзеге асыру тәртібіне вариативтік тәсілдерді бекітеді, атап айтқанда, халықаралық құқық Адвокаттық қызмет саласындағы ұлттық құқыққа жол беру шектерін белгілей отырып, құқықтық жүйелердің өзара іс-қимылын реттейді.

2) адвокат мамандығына кіру процесін құқықтық реттеу және кейіннен оның Еуропалық одақ аумағында адвокаттық қызметті жүзеге асыруы ТМД елдерімен салыстырғанда қазіргі заманғы құқықтық қатынастардың болмысы тұрғысынан неғұрлым егжей-тегжейлі пысықталады;

3) Еуропалық одақ елдерінің заңнамасында анықталған негізгі оң үрдістерді негізге ала отырып, ТМД-ға қатысушы елдердің заңнамасында адвокаттардың тәуелсіздігін қамтамасыз ету тетіктерін жетілдіруге, олардың қорғалу кепілдіктерін арттыруға, сот процесінде және сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында тараптардың тең құқықтылығын қамтамасыз етуге бағытталған бірқатар ережелерді бекіту барынша орынды болып саналады.

4) компаративтік талдау мемлекеттердің дамуының осы кезеңінде адвокатураның бірыңғай

және әмбебап егжей-тегжейлі әзірленген моделі көзделмегенін көрсетті. Өз кезегінде Француз Республикасының заңнамасымен реттелетін адвокаттық қызметті жүзеге асыру моделін идеалистікке неғұрлым жақын деп санауға болады, ол кейіннен посткеңестік кеңістіктегі апробацияның тиімді мысалы бола алады.

5) «Адвокаттық қызмет монополиясы» мәселесіне вариативтік тәсілдер және осы құбылысты заңдастыруға байланысты елдерді жіктеу осындай құбылыстың тиімділігі туралы кешенді түсінік қалыптастыруға мүмкіндік берді. Заңнамалық деңгейде тек адвокаттардың кәсіби құқықтық көмек көрсетуі қарастырылған елдердің оң тәжірибесі адам мен азаматтың құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау

тұрғысынан мұндай монополияның тиімділігін көрсетеді.

6) ұлттық заңнаманы халықаралық-құқықтық қағидаттар мен нормаларға сәйкес келтіру;

7) бас бостандығынан айырылған адамдарға заң көмегін көрсету механизмін жетілдіру бойынша процесстік заңнаманы реформалау;

8) адвокатураның өзге де құқық қорғау ұйымдарымен өзара іс-қимылының құқықтық негіздерін әзірлеу;

9) адвокатура бойынша халықаралық-құқықтық және ұлттық заңдар туралы, бірыңғай компьютерлік ақпараттық-құқықтық жүйе мен деректер көлемін құру;

10) адвокатура туралы халықаралық-құқықтық актілер жинағын ұлттық тілдерде жариялау;

Әдебиеттер

Безлепкии Б.Т. Судебная система, правоохранительные органы и адвокатура России: учебник. – М: Юрист, 2001. – 336 с.

Бірюкова А. М. Правовой статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації: дис. докт. юрид. наук. – Київ, 2019. – 496 с.

Воронина Л.В. «Орталық Азия елдеріндегі адвокатураның қазіргі жағдайы: мәселелері мен болашағы» атты халықаралық өңірлік конференцияда сөйлеген сөзі. – Ташкент қ., 4-7 ақпан. – 2003. – 83 б.

Выступление Главы государства Касым-Жомарта Токаева на V заседании Национального совета общественного доверия от 25 февраля 2021 года <https://www.akorda.kz/>

Basic Principles on the Role of Lawyers. Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba. 27 August to 7 September 1990. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx> (access date: 16.11.2019).

Деханов С.А. Адвокатура в Западной Европе: опыт и современное состояние: дис. ...д-ра юрид. наук. – М., 2011. – 383 с.

Колобашкина С.С. Публичное регулирование рынка юридических услуг (по материалам зарубежного законодательства). Административное право и процесс. – 2012. – № 9. – С. 61–66.

ҚР «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңы <http://online.zakon.kz>

Лібанова С. Є. Адвокатура у механізмі забезпечення прав людини у Російській Федерації : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Єкатерінбург, 2013. – 58 с.

Энциклопедический юридический словарь / Под общ. ред. В.Е. Крутских. – М.: Инфра-М, 1999. – С. 12.

Мудровский М. Ю. Институт адвокатуры в Швеции. Евразийская адвокатура. – 2013. – № 3. – С. 31–33.

Саидов А.В. «Орталық Азия елдеріндегі адвокатураның қазіргі жағдайы: мәселелері мен болашағы» атты халықаралық өңірлік конференцияда сөйлеген сөзі. – Ташкент қ., 4-7 ақпан. – 2003. – 16-17 б.

Шкляр С. Адвокатская «монополия»: европейский опыт и перспективы Украины URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2014/12/18/121713.htm> (дата обращения: 16.11. 2019).

Principles on the Role of Judges and Lawyers. The International Commission of Jurists (ICJ). Published in May 2017. – 44 p.

Stern K. Anwaltschaft und Verfassungsstaat. Festrede bei der «100 Jahre Freie Advokatur» in der Frankfurter Paulskirche. C.H. Becksche. – München: Verlagsbuchhandlung, 1980. – P. 17–21.

References

Vystuplenie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva na V zasedanii Nacional'nogo soveta obshhestvennogo doverija ot 25 fevralja 2021 goda <https://www.akorda.kz/>

Biryukova A. M. Pravovij status advokata i advokaturi: vitchiznjana model' u konteksti procesiv globalizacii: dis. dokt. jurid. nauk. Київ, 2019. 496 s.

Basic Principles on the Role of Lashhyers. Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba. 27 August to 7 September 1990. URL: <https://shshshshh.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLashhyers.asph> (access date: 16.11.2019).

Principles on the Role of Judges and Lashhyers. The International Commission of Jurists (ICJ). Published in May 2017. 44 p.

Stern K. Anshaltschaft und Verfassungsstaat. Festrede bei der «100 Jahre Freie Advokatur» in der Frankfurter Paulskirche. C. H. Becksche. München : Verlagsbuchhandlung, 1980. P. 17–21.

R «Advokattық қызмет және заң көмегі туралы» Заңы <http://online.zakon.kz>

Jenciklopedicheskiy juridicheskiy slovar'. Pod obshh. red. V.E. Krutskih. M: Infra-M, 1999. S.12.

L.V. Voroninanunң «Orталық Aziya elderindegi advokaturanunң қазirgi zhardajy: мәseleleri men bolashaғы» atty halyқaralyқ өңirlik konferencijada sөjlegen sөzi (2003 zh. 4-7 ақпан, Tashkent қ.) // – 83 b.

Bezlepkin B.T. Sudebnaja sistema, pravoohranitel'nye organy i advokatura Rossii: Uchebnik-Jurist#, 2001.– s. 336.

ҚР Әділет министрлігі құқықтық көмекті ұйымдастыру және халыққа заңгерлік қызмет көрсету комитетінің Advokattық қызмет мәseleleri zhenindegi бөлімінің (bұдан әri-advokatura бөлімі) materialdarynan.

Saidov A.V. «Orталық Aziya elderindegi advokaturanunң қазirgi zhardajy: мәseleleri men bolashaғы» atty halyқaralyқ өңirlik konferencijada sөjlegen sөzi (2003 zh. 4-7 ақпан, Tashkent қ.) // 16-17 b.

Libanova S. E. Advokatura u mehanizmi zabezpechennja prav ljudini u Rosijs'koї Federacii : avtoref. dis. ... d-ra jurid. nauk. Ekaterinburg, 2013. 58 s.

Kolobashkina S.S. Publichnoe regulirovanie rynka juridicheskix uslug (po materialam zarubezhnogo zakonodatel'stva). Administrativnoe pravo i process. – 2012. № 9. S. 61–66.

Mudrovskij M. Ju. Institut advokatury v Shvecii. Evrazijskaja advokatura. 2013. № 3. S. 31–33.

Shkljar S. Advokatskaja «monopolija»: evropejskij opyt i perspektivy Ukrainy URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/neshhs/2014/12/18/121713.htm> (data obrashhenija: 16.11.2019).

Dehanov S.A. Advokatura v Zapadnoj Evrope: opyt i sovremennoe sostojanie : dis. ... d-ra jurid. nauk. –Moskva, 2011. – 383 s.